

Martin Grass

En rik skatt för forskningen

Internationellt arkivmaterial på ARAB

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm (ARAB) har från början haft ”fönstren öppna” för utblickar över världen utanför Sverige. Det har resulterat i ett omfattande bestånd av dels utländska arkiv och internationellt orienterade samlingar, dels internationellt material i de svenska arkiven och i övriga samlingar. Presentationerna i denna bok, skrivna av ARAB:s arkivarier och bibliotekarier, är strukturerade enligt dessa tre grupper i det ”internationella” beståndet. ARAB erbjuder alltså också i högsta grad värdefullt och viktigt material för forskningen utanför Sverige och inom internationella ämnesområden.¹

Det äldsta utländska arkivet är för övrigt Foreningen for socialismens fremme i Sverrig [Köpenhamn], en stödorganisation för August Palms agitation och för bildandet av fackföreningar i Skåne, förmodligen konstituerad på hösten 1883 (omfång en tunn volym). Det senaste materialet härrör från den oberoende Commission on Global Governance (ledd av Sveriges förre statsminister Ingvar Carlsson), fram till kommissionens avslutning i juni 2001.

Förvärv genom kontakter och byten

Det var bibliotekarierna Fredrik Nilsson och Oscar Borge som föreslog att Stockholms arbetarbibliotek skulle inrätta ett Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Verksamheten startade den 14 juni 1902 och tanken var att arkivet i huvudsak skulle inrikta sig på den svenska arbetarrörelsen. Men en internationell inriktning finns så att säga konstituerande med från början. Dels nämns anskaffning av utländsk litteratur, dels ett regelbundet byte av de svenska arbetarrörelseorganisationernas tryck mot ”motsvarande utländska organisationers viktigare tryckalster”. Arbetarrörelsens arkiv – det blev avdelningens och efter 1906 den självständiga institutionens namn – satte genast i gång med sin materialinsamling som främst riktade in sig på tryck, ”hur ringa eller obetydligt det än kan vara” (så i det nämnda förslaget), och på intressanta, ”belysande” handlingar.

Det första utländska materialet inkom under 1905, såvitt framgår av korrespondensen och verksamhetsberättelserna. Först och främst från USA där man hade fått kontakt med The John Crerar Library i Chicago och med Department of Commerce and Labor, Bureau of Labor, i Washington. Men nästan lika tidiga och ännu viktigare är kontakterna med Tyskland varifrån den svenska arbetarrörelsen under sin första period hämtade betydelsefulla impulser. Dessa kontakter förmedlades framför allt av Wilhelm Jansson, den svenske trädgårdsarbetaren som utvandrat 1897 till Tyskland och kom att spela en viktig roll inom tyska landsorganisationen och som kontaktman mellan den tyska och svenska arbetarrörelsen (se mitt bidrag om Wilhelm Janssons arkiv). Tryck lämnades också från Norge och Danmark och enligt verksamhetsberättelsen för 1905 från Hauptverein für Volkswohlfahrt i Hannover, Musée Social i Paris och den fackliga landsorganisationen i Österrike. 1905 redovisas för arkivavdelningen 102 utländska organisationer i beståndet: från Belgien, Danmark, England, Finland, Frankrike, Holland, Norge, Polen, Schweiz, Tyskland, Ungern, USA och Österrike. Oscar Borge, arkivets föreståndare, betecknar i Redogörelse för Arbetarrörelsens arkiv, 1905 ”den utländska

samlingen” som ”ännu mycket obetydlig, då den nästan uteslutande består af tryck, som tillfälligtvis kommit i enskilda personers ägo och af dem sedan öfverlämnats till Arkivet”.

När man läser dessa sammanställningar och listan över ”givare”, inte minst utländska, i verksamhetsberättelserna varje år fram till 1938, så kan man få ett missvisande intryck. De redovisar nämligen sällan arkivleveranser från de nämnda organisationerna utan material, ibland nästan uteslutande tryck, som visserligen producerats av dessa organisationer men kan ha lämnats in av vem som helst. På ARAB gjordes under relativt lång tid inte någon tydlig åtskillnad mellan arkivlämnare och arkivbildare, proveniensbegreppet respekterades inte fullt ut, och man skilde inte tydligt mellan arkiv och samling. Handlingar sammanfördes, inklusive tryck, till ”arkiv” (egentligen samlingar), handlingar togs ur arkiv och bildade nya ”arkiv”, även utländska som till exempel Sozialdemokratische Partei Deutschlands eller Sovjetunionens kommunistiska parti, eller så överfördes tryckta handlingar till biblioteket och annat ”avvikande” material (till exempel affischer, fotografier) till särskilda samlingar. Men trots dessa ingrepp har det insamlade materialet och trycket, inklusive det utländska, och de samlingar som bildats naturligtvis ett stort informations- och forskningsvärde. Och det är en stor förtjänst att man så tidigt och ambitiöst omhändertog och bevarade ett brett och omfångsrikt material.

Bestandsprofil

Med hjälp av ARAB:s bestandsregister är det möjligt att göra en sammanfattande bestandsprofil. Det visar sig att 150 av de hittills 4 838 registrerade arkiven och samlingarna är klassificerade som internationella i betydelsen utländska arkiv och internationellt orienterade samlingar. Bland arkiven dominerar personarkiven (47). Den avsevärt största arkivgruppen är den tyska (43), även där övervägande personarkiv (36) och samtliga från både politiska flyktingar som var tvungna att gå i exil efter 1933 och exilorganisationer. Med stort avstånd följer därefter de skando-amerikanska arkiven (24), bland dem 4 fragmentariska personarkiv, och sedan de nordiska arkiven (6).

De tidigast inlämnade utländska arkivhandlingarna kom från USA, från Skandinaviska socialistiska arbetareförbundet, som i september 1906 tog kontakt med arkivet och erbjöd material. Förmedlare hade varit August Palm som under sommaren 1906 besökt USA. För svenskarna i de skando-amerikanska organisationerna fanns det en naturlig koppling till det gamla hemlandet, och det kändes naturligt att vända sig till arbetarrörelsearkivet i Sverige. Här finns den medvetenhet om att bevara den egna historien och att möjliggöra en bredare historieskrivning än den ”officiella” vilket enligt initiativtagarna Oscar Borge och Fredrik Nilsson var syftet med och basen för ett arbetarrörelsens arkiv överhuvudtaget. Dessa arkivleveranser från USA är det första bidraget till det värdefulla, dock omfångsmässigt inte alltför stora bestånd av arkiv från skando-amerikanska organisationer och personer verksamma inom dessa som finns på ARAB. Mer om detta skriver Ulf Jönson i sitt bidrag.

En naturlig anknytning till ARAB hade också de tyskspråkiga flyktingarna efter 1933. Arkivet blev en samlingspunkt där man kunde läsa tidningar och tidskrifter, och ett flertal emigranter var anställda som arkivarbetare. Många av emigranterna stannade i Sverige efter 1945 och därför hamnade deras arkiv slutligen på ARAB. Från arkivets sida har man också tidigt aktivt försökt samla in och rädda detta speciella källmaterial som producerades i exilen. Detta omfattande exilbestånd, huvudsakligen personarkiven, har under åren nyttjats mycket frekvent, framför allt av utländska forskare. Väsentliga kompletteringar finns i svenska arkiv på ARAB, till exempel Arbetarrörelsens flyktinghjälp, Internationella röda hjälpen – svenska sektionen, Sveriges arbetares centralorganisation och i arkiven efter de organisationer och

personer som hade kontakt med och hjälpte emigranterna (utförligare i mitt bidrag om de ”tyskspråkiga” arkiven).

Mellan Norden och Vietnam

Gruppen nordiska arkiv består huvudsakligen av nordiska fackliga organisationers arkiv. När dessa organisationers sekretariat låg i Sverige kunde arkiven hamna på ARAB. Störst är arkivet från Nordens fackliga samorganisation, och vidare finns arkiv från de fackliga sammanslutningarna bland fabriks-, läderindustri- och beklädnadsarbetare. De nordiska fackliga sammanslutningarnas arkiv innehåller ett intressant material som hittills sällan har utnyttjats av forskningen. Samma sak gäller Arbetarrörelsens nordiska samarbetskommitté, SAMAK, och dess föregångare (för en närmare presentation se min artikel i denna bok om de nordiska arkiven).

I detta sammanhang vill jag också peka på de innehållsrika samlingarna (27) rörande de internationella fackliga yrkessammanslutningarna, de så kallade yrkesinternationalerna, som är förbisedda. Vidare de stora samlingarna rörande de socialistiska internationalerna (från 1889 till vår tid) och de fackliga internationalerna. I LO:s, fackförbundens och i SAP:s arkiv är naturligtvis både de internationella och skandinaviska kontakterna väl dokumenterade, liksom i SAC:s, de kommunistiska partiernas samt kvinno- och ungdomsorganisationernas arkiv. Kompletterande material finns i arkiven efter de i internationalerna och i det nordiska samarbetet engagerade personerna (mer om detta i min artikel om internationella samlingar och arkiv).

”Internationellt på ARAB” betyder också internationellt material i de svenska arkiven. Det är naturligtvis omöjligt att redogöra för hela det internationella inslaget i dessa arkiv. Beståndsregistret och andra sökmedel vägleder bara till en viss grad. Å ena sidan finns arkiv från organisationer som har en internationell inriktning – solidaritets- och hjälporganisationer och vänskapsföreningar – samt arkiv efter personer som var engagerade i denna typ av verksamhet. I dessa arkiv finns rikhaltig information om andra länder och om kontakter med organisationer, myndigheter och personer i dessa länder. Lucy Viedma skriver om hjälpen till Spanien under och efter inbördeskriget och om hur solidaritetsarbetet med Chile återspeglas i våra handlingar, Lars Gogman om Vietnam i ARAB:s arkiv och samlingar. Om Afrika och bland annat Afrikagrupperna i Sverige skriver Ulf Jönson.

Rörande USA kan dessutom nämnas Svenska Sacco- och Vanzetti-försvarskommittén, Arbetsgruppen för Angela Davis och United Farmworkers` stödkommitté. Andra exempel på internationell solidaritet är Demokratiska hjälpkommittén för Tyskland och Svenska kommittén för Greklands demokrati, och givetvis är det viktigt att nämna Arbetarrörelsens internationella centrum (nu: Olof Palmes Internationella Centrum) vars arkiv förvaras på ARAB. Andra viktiga arkiv härrör från vänskapsföreningar: Svensk-kubanska föreningen, Svensk-ungerska föreningen, Förbundet Sverige - DDR och Förbundet Sverige - Sovjetunionen.

Å andra sidan finns det material om internationella kontakter i olika former i nästan samtliga politiska, fackliga och andra riksorganisationers arkiv och i ett stort antal personarkiv. För att nämna ett tematiskt exempel så dokumenteras den internationella freds- och nedrustningsfrågan inklusive Nationernas Förbund och Förenta Nationerna bland annat i arkiven efter Hjalmar Branting, Rickard Sandler, Carl Johan Björklund, Alva och Gunnar Myrdal, Tage Erlander, Bertil Svahnström, Inga Thorsson, Maj-Britt Theorin, Olof Palme, Sten Andersson, Pierre Schori och Ingvar Carlsson, vidare till exempel i Arbetarrörelsens fredsforum och Svenska kvinnor för fred. För en utförlig presentation se Stellan Anderssons artikel.

Med tanke på de stora omvälvningarna i Östeuropa på 1990-talet får informationerna rörande Sovjetunionen, inklusive svensk-ryska kontakter, främst i de kommunistiska organi

sationernas arkiv men också i personarkiv som bland andra Ture Nermans, Zeth Höglunds, Nils Lindhs, Carl Johan Björklunds, Per Emil Brusewitz' och Paul Olbergs förnyad aktualitet. I det sammanhanget kan också den ryska fotosamlingen och de ryska affischerna i vår affischsamling nämnas. Lars Gogman skriver mer om de svensk-ryska kontakterna och Sovjetunionen.

Stellan Andersson illustrerar vilket utmärkt exempel Gunnar Myrdals arkiv är som källa för kontakter med det internationella vetenskapssamhället (främst USA). Att utländska författare är rikt representerade i Tidens förlags arkiv och i det lilla arkivet efter Axel Holmströms förlag, främst i förlagens korrespondens, beskrivs av Mats Myrstener.

”Globalisering” – i arkiv och bibliotek

Ser man till ARAB:s hela bestånd över tiden så verkar kontakterna med Tyskland vara de som efterlämnat det mest omfattande materialet. Det gäller inte minst perioden fram till 1940-talet. Här finns inte bara ett källmaterial som belyser de viktiga relationerna med den tyska arbetarrörelsen utan också väsentliga källor till den tyska arbetarrörelsens historia fram till andra världskrigets slut som på vissa punkter kan kompensera de stora arkivförlusterna i Tyskland. Efter andra världskriget förändras bilden: kontaktytorna har dels breddats, dels globaliserats; i de relevanta arkiven från den perioden är det kanske inte längre arbetarrörelsekontakterna som dominerar, och tredje världens nya rörelser till exempel är också representerade.

I bibliotekets bestånd finns relativt unikt material rörande internationella och utländska förhållanden, så till exempel av och om utopisterna, Pariskommunen 1870 och spanska inbördeskriget, men inte minst, som Marie Hedström avslutningsvis visar i sitt bidrag, om det revolutionära året 1848, återigen med början i Paris.

Ture Nerman skrev till ARAB:s 50-årsjubileum 1952 att arkivet haft ”från början en klar internationalistisk inställning och fönstren öppna för utblickar”.² Det har resulterat i ett omfattande bestånd av internationella arkiv och internationellt orienterade samlingar samt ett betydande internationellt inslag av tryck, tidskrifter och litteratur på biblioteksavdelningen. Den största förtjänsten tillkommer dock de organisationers och personers internationella engagemang som resulterat i detta breda och rikhaltiga internationella material vilket med arkiven så småningom hamnat hos Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm.

NOTER

1. Se även mina presentationer i *Arbetarhistoria* 63-64 (1992/1993), s 2-7: För 90 år sedan grundades Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Nedslag i korrespondensen 1902-1912; i *Arbetarhistoria* 75-76 (1995), s 37-41: ”... och fönstren öppna för utblickar”. Internationellt arkivmaterial på ARAB; och i *Arkiv hemma och ute. Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 1995*, s 90-196: Internationellt material i Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.
2. Ture Nerman: I Internationalismens tjänst, i *Hävd och handling. Arbetarrörelsens arkiv 50 år*, Stockholm 1952, s 50-53.

Martin Grass är historiker och arkivarie.